

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД СОЦІАЛЬНОГО СТАНОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ТА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Матеріали статті розкривають теоретичні і практичні аспекти проблеми соціально-педагогічного супроводу соціального становлення дітей та учнівської молоді у позашкільних навчальних закладах. Соціально-педагогічний супровід передбачає створення педагогічних, соціальних, психологічних умов для успішного розвитку дитини, її освіти, виховання, становлення. У статті актуалізовано роль позашкільної освіти як інституту соціального виховання, сучасний зміст якого має бути спрямований на розширення світогляду, виховання патріотичних почуттів, громадянських якостей особистості.

Ключові слова: позашкільні навчальні заклади, соціально-педагогічний супровід, соціальне становлення особистості, соціальне виховання.

Актуальність соціально-педагогічного супроводу соціального становлення дітей та учнівської молоді в сучасних умовах зумовлена як соціально-економічними негараздами, так і кризовими явищами культурно-ціннісної сфери. Такі соціальні цінності, як справедливість, свобода, патріотизм, — набувають у сучасному соціально-педагогічному дослідженні нового звучання.

Важлива роль у такому контексті належить позашкільній освіті, що має давні традиції в Україні і великий досвід як інститут соціального виховання дітей та молоді. Сьогодні позашкільна освіта інтенсивно розвивається, відповідаючи потребам дітей, їхніх батьків та інтересам держави; урахує міжнародний досвід і загальні освітні тенденції та зберігає водночас національну специфіку [2].

Суттєвою щодо характеристики місії позашкільної освіти в сучасних умовах є теза: «Позашкільна освіта має стати засобом відродження національної культури, припинення соціальної деградації, стимулом пробудження таких моральних якостей, як совість, патріотизм, людяність, почуття власної гідності, творча ініціатива, відповідальність за власні вчинки і дії...» (Г. П. Пустовіт) [3].

Значну увагу колективи позашкільних навчальних закладів приділяють роботі з дітьми соціально незахищених категорій. Зокрема, серед учнів цих установ станом на 2012/13 навчальний рік кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківсь-

кого піклування, становила 21381, дітей із малозабезпечених сімей – 44448; позашкільним освітою охоплено 7,2 тис. дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку (за даними Міністерства освіти і науки України).

Актуальними у межах проблеми дослідження є праці, присвячені психологічним аспектам становлення особистості (Б.Г. Ананьєв, К.А. Абульханова-Славська, Л.І. Божович, Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін, О.М. Леонт'єв, А.В. Петровський та інші); психологічним основам виховання особистості (І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, О.М. Докукіна, Г.С. Костюк, О.Л. Кононко та інші); соціально-педагогічним основам навчально-виховного процесу (А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський, С.Т. Шацький), концептуальним засадам соціально-педагогічної науки в Україні (Т.Ф. Алексеєнко, О.В. Безпалько, Р.Х. Вайнола, І.Д. Зверева, А.Й. Капська, Г.М. Лактіонова, М.П. Лукашевич, Ж.В. Петрочко, Л.А. Штефан, С.Я. Харченко, Т.Є. Федорченко та інші). Вагоме значення у контексті проблеми мають праці, присвячені теоретико-методологічним основам позашкільної освіти (В.В. Вербицький, О.Є. Лебедєв, Г.П. Пустовіт, Т.І. Сущенко та інші).

Метою статті є розкрити зміст соціально-педагогічного супроводу соціального становлення дітей та учнівської молоді у позашкільних навчальних закладах.

Варто зазначити, що сьогодні термін «*супровід*» у психології, педагогії, соціальній педагогії та інших сферах знання застосовується як концептуально, так і стосовно практичної діяльності з вирішення конкретних проблем. *Соціально-педагогічний супровід* дитини розуміють як процес, спрямований на створення педагогічних, соціальних, психологічних умов для успішного розвитку дитини, її освіти, виховання, становлення (Т.Н. Гуцина, А.В. Золотарьова, М.І. Рожков, В.В. Рибалка та інші). М.І. Рожков підкреслює діалектичний зв'язок соціально-педагогічного супроводу як із соціальним вихованням, так і соціальним навчанням; зазначає, що соціально-педагогічний супровід передбачає підтримку молодій людині у побудові нею соціальних відносин, надання їй допомоги у вирішенні особистісних проблем і подоланні труднощів соціалізації [4].

Отже, *метою соціально-педагогічного супроводу* соціального становлення учнів позашкільних навчальних закладів є створення педагогічних, соціальних, психологічних умов для соціального розвитку дитини як особистості, набуття нею соціальної сутності в її найбільш значущих для конкретно-

го суспільства проявах — моральних нормах, цінностях, установках; становлення соціальності як готовності до участі у складній системі соціальних відносин.

Соціальність виступає проявом суспільної сутності людини на індивідуальному рівні й тому охоплює суб'єктність, яку розуміють як здатність бути джерелом власної активності, вираження індивідуального творчого ставлення до суспільного буття [5]. Відповідно, одним із критеріїв соціальності учня у межах нашого дослідження розглядається *суб'єктна позиція особистості* (система ставлень до соціальних процесів, інших людей, себе як члена суспільства).

Спираючись на погляди М. І. Рожкова, вважаємо доцільним визначити такі завдання соціально-педагогічного супроводу:

1. Соціальний розвиток особистості, засвоєння соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності в суспільстві, становлення суб'єктної позиції особистості.
2. Соціально-педагогічна підтримка, предметом якої є процес спільного з дитиною визначення її власних інтересів, цілей, можливостей і подолання труднощів.
3. Соціально-педагогічна допомога, яку слід розуміти як реальне сприяння людині у подоланні труднощів, що виникають; надання допомоги у розвитку і реалізації себе в світі, що змінюється.
4. Соціальний захист учнів позашкільного навчального закладу, створення атмосфери психологічної комфортності і соціальної захищеності.
5. Соціально-педагогічна профілактика труднощів соціалізації та соціальних відхилень у розвитку особистості.
6. Корекційне завдання, що передбачає спрямованість педагогічних дій на певні зміни в цінностях дітей (насамперед дітей, схильних до девіантної і делінквентної поведінки).
7. Соціальна реабілітація (або абілітація, від лат. *habilis* — те, чим легко володіти; бути здатним до чогось), що стосується, насамперед, супроводу дітей, які мають психофізичні порушення, передбачає розширення адаптивних можливостей суб'єкта соціалізації, здатності бути адекватним до нових умов, управляти своїм життям [4].

У межах нашого дослідження визначено *два основних завдання соціально-педагогічного супроводу*: соціальний роз-

виток особистості та соціально-педагогічна профілактика труднощів соціалізації та соціальних відхилень у розвитку особистості.

Отже, зміст соціально-педагогічного супроводу відповідає означеним завданням і може бути реалізований на рівні закладу, учнівського колективу (створення соціально-виховного середовища, сприятливого для соціального становлення учнів) та індивідуальному рівні. Означений зміст виявляється у:

- навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу (навчальні програми, зокрема соціально-реабілітаційного напрямку; дозвіллеві програми; тренінгові програми; соціальні проекти тощо);
- організаційно-масовій роботі (масові заходи: концерти, змагання, фестивалі, форуми, акції тощо);
- роботі фахівців психологічної служби закладу (практичний психолог, соціальний педагог).

Зокрема, відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 05.03.08 № 1/9-128, функції та основні види робіт соціального педагога у навчальному закладі такі:

1. Діагностичні:

- індивідуальна діагностика (учнів; педпрацівників; батьків/опікунів);
- групова діагностика, соціально-педагогічні дослідження серед: класів (груп); педпрацівників; батьків-опікунів.

2. Консультативні:

- індивідуальні консультації (консультаційні бесіди) (учнів; педпрацівників; батьків/опікунів);
- групові консультації (учнів; педпрацівників; батьків/опікунів).

3. Захисні:

- зв'язки з громадськістю, відвідування: учнів (дітей) вдома, бесіди з батьками; батьків за місцем роботи; участь у судових засіданнях щодо розгляду справ стосовно неповнолітніх; вирішення питань з місцевими органами виконавчої влади та громадського самоврядування.

4. Соціально-перетворювальні та профілактичні:

- розвивальна групова робота з учнями;
- проведення ділових ігор, тренінгів, інтерактивних занять для: педпрацівників; батьків/опікунів;
- просвіта, виступи перед: учнями; педпрацівниками; батьками/опікунами; іншими представниками громади;

- навчальна діяльність: курси за вибором, факультативні заняття, гурткова робота.

5. Організаційні:

- обстеження житлово-побутових умов дітей-сиріт, багатодітних сімей, сімей, які перебувають у кризовій ситуації, та інших категорій (та/або за запитом);
- складання акту обстеження житлово-побутових умов (іншого документа);
- оформлення документації на оздоровлення дітей;
- оформлення інших документів;
- інші види робіт.

Відповідно до першої позиції (реалізація соціально-педагогічного супроводу у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу), у межах нашого дослідження розроблено навчальні програми з позашкільної освіти («Юні журналісти», «Дискусійний клуб старшокласників «Точка зору») та програму соціально-педагогічного тренінгу «Соціальне становлення особистості», які спрямовані на вирішення двох основних завдань соціально-педагогічного супроводу, зазначених вище.

Зокрема, навчальна програма «Дискусійний клуб старшокласників «Точка зору» належить до соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти, розрахована на учнів 8-11 класів. У створенні програми використовувалися основні положення навчальних програм соціально-реабілітаційного напрямку (1996, 2005). Основною метою програми є створення умов для соціального становлення, розвитку соціальних компетентностей, формування соціальної позиції вихованців.

Навчальна програма передбачає один рік навчання (144 год.); охоплює п'ять навчальних модулів. Модуль «Людина і суспільство» передбачає здобуття учнями соціальних знань, що сприятимуть орієнтації у суспільних процесах, а також можливість висловити власні погляди під час дискусії, диспуту тощо. Зміст модулю «Соціальне здоров'я: свідомий вибір» спрямований на усвідомлення учнями необхідності дотримання здорового способу життя, профілактику вживання психоактивних речовин, агресивної поведінки тощо.

Модулі «Журналістика як соціально значима сфера діяльності людини», «Соціологічне дослідження актуальної проблеми», «Технологія соціального проектування» сприяють засвоєнню учнями спеціальних знань у цих сферах, реалізації власної соціальної позиції шляхом підготовки публікацій,

проведення соціологічного дослідження, участі у реалізації соціального проекту та презентації його результатів. Підсумком роботи гуртка може бути учнівська конференція (круглий стіл, форум тощо).

Форми і методи навчання: дискусії і дебати, мозковий штурм, аналіз ситуацій, аналіз документальних джерел, елементи соціально-психологічного тренінгу, проектування, захист творчих завдань, учнівська конференція. Доцільними є екскурсії, творчі зустрічі, ділові ігри тощо.

Методичне забезпечення програми містить матеріали для проведення дискусій, бесід; тренінгові вправи. Акцент та такому методі, як *дискусія*, зумовлений, насамперед, віковими особливостями старших підлітків, старшокласників: у цьому віці інтенсивно формується світогляд як система поглядів на об'єктивний світ і місце в ньому людини, дітей хвилюють питання сенсу власного життя, а також соціальні проблеми (війни і миру, соціальної справедливості, екології тощо). Відтак, старші підлітки, старшокласники із зацікавленістю беруть участь в обговоренні актуальних (особистісно і соціально) проблем, групових дискусіях.

У дискусії можливо продемонструвати характерну для більшості проблем багатозначність рішень, навчити аналізу реальних ситуацій, уміння відокремлювати важливе від другорядного, сприяти становленню власної позиції. Значну увагу такому методу приділяють представники соціальної педагогіки (Р.Х. Вайнола, А.Й. Капська, М.І. Нікітіна, М.Ф. Глухова та інші).

Проведення дискусій у межах програми має на меті розширення світогляду учнів, передбачає розповідь (інформацію) педагога з означеної проблеми. Наприклад, на занятті «Соціальний вплив. Як протистояти» дискусії передує інформація *«Дослідження соціальних установок (соціальних впливів) на поведінку людей»*:

«У сучасному світі виникли нові можливості впливу на свідомість людини. Кіно, телебачення, Інтернет...

В умовах масової соціальної пропаганди, соціально-ціннісної невизначеності актуальними є соціально-психологічні дослідження соціальних установок (або соціальних впливів) на поведінку людей, які, наприклад, розглядаються у книзі «Соціальний вплив» [1] американським психологом Філіпом Зімбардо. Зокрема, аналізуються причини підкорення со-

ціальному впливу від вступу молодих людей до різноманітних сект до тютюнопаління як результату привабливої реклами.

Славнозвісно відомий «тюремний експеримент» Зімбардо. Експеримент становить собою психологічне дослідження реакції людини на обмеження свободи, на умови тюремного життя і на вплив нав'язаної соціальної ролі на поведінку. Добровольці грали ролі охоронців і ув'язнених і жили в умовній в'язниці, влаштованій у підвалі факультету психології. Ув'язнені й охоронці швидко пристосувалися до своїх ролей, і, всупереч очікуванням, почали виникати по-справжньому небезпечні ситуації. У кожному третьому охоронці виявилися садистські нахили, а ув'язнені були сильно морально травмовані, і двоє завчасно були виключені з експерименту.

Інший американський психолог Мілгрем проводив експерименти, намагаючись пояснити, як сталося, що німецькі громадяни у роки нацистського господарювання могли брати участь у знищенні мільйонів невинних людей у концентраційних таборах. Психолог зробив аналогічні висновки про підкорення більшості людей соціальним установкам й авторитетам».

Питання дискусії:

- Чи згодні ви з висновками соціальних психологів про підкорення більшості людей соціальним авторитетам?
- Чи можуть вплинути кінофільми, комп'ютерні ігри на установки, поведінку молоді?
- Випадки, коли глядач ідентифікує себе з негативним героєм і вбиває людей (приклад: масове вбивство на прем'єрі фільму «Темний лицар-2» у США), — свідчення соціальної небезпеки чи окремі випадкові ситуації?
- Чи справді інформаційна пропаганда здатна суттєво вплинути на свідомість значної кількості людей? (питання можуть бути доповнені відповідно до ситуації, актуальних проблем тощо).

Отже, позашкільні навчальні заклади відіграють суттєву роль у процесах соціального становлення дітей та учнівської молоді. Зміст соціально-педагогічного супроводу передбачає створення педагогічних, соціальних, психологічних умов для успішного розвитку дитини, її освіти, виховання, становлення. Основні завдання працівників психологічної служби закладу (практичний психолог, соціальний педагог) визначе-

но нормативно, водночас добір змісту, організаційних форм та методів роботи з учнями у межах соціально-педагогічного супроводу є варіативним і обумовлюється як результатами діагностики, індивідуальною ситуацією розвитку дитини, так і об'єктивними соціальними умовами.

Варто підкреслити: позашкільні навчальні заклади володіють суттєвим потенціалом як інститут соціального виховання, сучасний зміст якого має бути спрямований на розширення світогляду, виховання патріотичних почуттів, громадянських якостей особистості.

Література

1. Зимбардо Ф. Социальное влияние / Ф. Зимбардо // пер. с англ. Н. Мальгина, А. Федоров. — СПб. : Питер, 2000.
2. Оптимізація виховного потенціалу позашкільного навчального закладу : колективна монографія / В. В. Вербицький, О. В. Литовченко, Л. І. Ковбасенко та ін. // за ред. О. В. Литовченко. — К. : Педагогічна думка, 2012. — 192 с.
3. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта і виховання: деякі нотатки про сьогодення / Г. П. Пустовіт // Формування та розвиток творчих здібностей дітей та учнівської молоді у креативному освітньому соціумі : матеріали наук.-практ. конф. (Суми, 16-17 вересня 2008 р.). — Суми, 2008. — С. 6-21.
4. Рожков М. И. Социально-педагогическое сопровождение детей как функция учреждений дополнительного образования // Роль и место учреждений дополнительного образования детей в социально-экономическом развитии регионов : сб. материалов Всероссийской науч.-практ. конф. / под. ред. Т. Н. Гушиной, А. В. Золотаревой, С. Л. Паладьева. — Ярославль : изд-во ЯГПУ им. К. Д. Ушинского, 2008. — С. 46-52.
5. Хоронжук В. І. Соціально-педагогічна підтримка особистості як наукова проблема / В. І. Хоронжук // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. — Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2012. — Вип. 16, кн. 3. — 384 с.

Матеріали статті розкривають теоретическіе і практическіе аспекти проблеми соціально-педагогіческого супроводження соціального становлення дітей і учащейся молодіежі во внешкольных учебных учреждениях. Соціально-педагогіческое супроводження предполаеаєт создание педагогіческих, соціальных, психологіческих условий для успешного развития ребенка, его образования, воспитания, становления. В статтє актуалізована роль внешкольного образования как института социального воспитания, современное содержание которого должно быть направлено на расширение мировоззрения, воспитание патриотических и гражданских качеств личности.

Ключевые слова: *внешкольные учебные учреждения, социальное-педагогическое сопровождение, социальное становление личности, социальное воспитание.*

Ye. V. Lytovchenko

The Socio-Pedagogical Support of Social Advancement of Children and Youth in Out-of-School Educational Institutions

The Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (9 Berlynskoho Str., Kyiv, Ukraine).

The article reveals theoretical and practical aspects of the socio-pedagogical support of social formation of children and youth in out-of-school educational institutions. Socio-pedagogical support involves creation of educational, social, and psychological conditions for successful development, education of the child. In the survey, two main tasks of the socio-pedagogical support are identified: social development of the individual and the prevention of abnormalities, difficulties in socialization and social deviations in the development of personality. The content of socio-pedagogical support corresponds to the above-mentioned task and can be implemented at the level of institution, student group (creating a social and educational environment) and individual level. This article provides an example of discussion for high school students on the topic «Social impact. How to resist», in which the question: «Is information propagation able to strongly influence the minds of many people?» is considered. The role of out-of-school education as an institution of social education is emphasized, the contemporary content of which should be focused on expanding the worldview, developing patriotism and civic qualities of personality.

Keywords: *out-of-school education, socio-pedagogical support, social identity formation, social education.*

References

1. Zimbardo, F. (2000). *Sotsialnoie vliianie [Social Influence]*. St. Petersburg: Piter.
2. Lytovchenko, E. (Ed.). (2012). *Optyimizatsiia vykhovnoho potentsialu pozashkilnoho navchalnoho zakladu [Optimization of the Educational Potential of Out-of-School Educational Institution]*. Kyiv: Pedahohichna dumka.
3. Pustovit, H. P. (2008). *Pozashkilna osvita i vykhovannia: deiaki notatky pro siohodennia [Out-of-School Education: Some Notes about the Present]*. In *Formuvannia ta rozvytok tvorchykh zdibnostei ditei ta uchnivskoi molodi v creatyvnomu osvitniomu sotsiumi [Formation and development of creative abilities of children and youth in creative educational social environment]*. Proceedings of conference: (pp. 6-21). Sumy.
4. Rozhkov, M. I. (2008). *Sotsyalno-pedagogicheskoie soprovozhdzenie detei kak funktsiia uchrezhdenii dopolnitelnogo obrazovaniia [Socio-Pedagogical Support of Children as a Function of Additional Educational Institutions]*. In *Rol i mesto uchrezhdenii dopolnitelnogo obrazovaniia detei v sotsyalno-ekonomicheskom razvitii regionov*. Yaroslavl: YAGPU K. D. Ushynskogo.
5. Khoronzhuk, V. I. (2012). *Sotsialno-pedahohichna pidtrymka osobystosti yak naukova problema [Social and pedagogical support of personality as a scientific problem]*. In *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi: Issue 16, book 3 (384 p.)*. Kamianets-Podilskyi: Zvoleiko D. H.